

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישב, תשס"ח
מספר 732

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בנות יעקב

מכמה פסוקים בתורה עולה שליעקב היו לא רק בנים ונכדים אלא גם בנות ונכדות. כתוב בפרשתנו (לו:לה):
 "וַיִּקְמוּ כָּל בְּנָיו וְכָל בָּנֹתָיו לְנַחְמוֹ", ולאחר מכן (מו:ז): "בְּנָיו וּבְנֵי בְּנָיו אֹתוֹ בָּנֹתָיו וּבָנֹת בָּנָיו... הָבִיא אֹתוֹ מִצְרָיִם". מי היו אפוא בנותיו ונכדותיו של יעקב? הרי לפי המסופר בבראשית (מו:ח-כז), ליעקב הייתה בת אחת בלבד - דינה, ונכדה אחת - שֶׁרָח בת אשר.

ר' אברהם אבן-עזרא מבאר את הפסוק הראשון: "וכל בנותיו: בתו ובת בנו", היינו דינה ושרח בת אשר, שהן הצאצאות היחידות של יעקב שמוזכרות במפורש בתורה. לפי ראב"ע המילה "בנותיו" מוסבת אפוא לכל הצאצאות של יעקב. אלא שהסבר זה אינו מתיישב עם מה שנאמר בפסוק השני, שבו מוזכרות בנפרד הבנות והנכדות. לכן הוא מסביר את הפסוק השני שלא כפירושו הראשון:

בנותיו היא דינה לבדה. ויתכן שהיו לדינה שפחות קטנות גדלו עמה, ובעבור בתו קראם הכתוב בנות יעקב, בעבור שגדלו בביתו, כמו בני מיכל, וכן ובנות בניו כי אחת היא.

המדרש פותר את הבעיה בדרך אחרת: "בנותיו, רבנן אמרי זו דינה, ובנות בניו זו שרח בת אשר, וכן הוא אומר ובני דן חושים, ובני פלוא אליאב (בר' ט:כג)".¹ לפי מדרש זה, אין קושי בעובדה שהתורה הזכירה את דינה ואת שרח בלשון רבים. הרי זו דרך המקרא: כל שם כולל הוא בלשון רבים, גם אם מספר מרכיביו הוא אחד.

שאלה אחרת היא עם מי התחתנו בני יעקב. אברהם מופיע בתורה כנשוי, ותשומת לב רבה מוקדשת לנישואי יצחק ויעקב, כאשר הדגש הוא על הרתיעה מלהינשא עם בנות כנען הנמנות על הגזע המקולל: "אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֶבְדִים יִהְיֶה לְאָחִיו" (בר' ט:כה). אבל אין התורה מוסרת לנו פרטים מזהים על נשות בני יעקב, חוץ מיוסף שנשא אישה מצרית – אסנת בת פוטי-פרע,² ויהודה שעליו מסופר שנשא אישה כנענית – בתו של שוע.³

רש"י מיישב את שני הקשיים האלה בעזרת המדרש המביא מחלוקת בין רבי יהודה לרבי נחמיה, וזה לשונו:
 רבי יהודה אומר: אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום. רבי נחמיה אומר: כנעניות היו, אלא מהו וכל בנותיו? כלותיו,⁴ שאין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו.

פירוש רש"י מעלה שאלות רבות הן לשיטת רבי יהודה הן לשיטת רבי נחמיה:

(א) שיטת רבי יהודה: "אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום".

* איזה היתר היה להתחתן עם האחיות התאומה? גם על קין והבל המדרש מספר שנשאו את אחיותיהם, אבל אז לא הייתה בְּרָה! אלא חייבים להסביר כפי שמפרש הרמב"ן (בר' לח:ב): "יצטרכו בני לאה לשאת תאומות ששה האחרים והם יישאו שלהם", וכך כל אחד יישא את אחותו מן האב ולא מן האם,⁵ ואז הדבר אינו אסור לבן-נח. בכל זאת שואל בעל "דעת זקנים": לפי הדעה שהאבות קיימו את התורה כולה, עד עירוב תבשילין, אם כן היאך בני יעקב נשאו אחיותיהם אף מן האב בלבד? והוא מיישב כך: מאחר שהאבות לא נצטוו על התורה, אף על פי שידעוה ברוח הקודש, "מה שהיו רוצים היו מקיימים מה שהיו רוצים היו מניחים".⁶ פירוש הרמב"ן אינו מתיישב גם עם לשון המדרש המדבר על תאומות ולא על אחיות רגילות,

¹ מובא בתורה שלמה, פרשת ויגש, עמ' 1677.

² אבל לפי המדרש (ילקוט שמעוני על פרשת וישלח רמז קלד) אסנת הייתה בתם של שכם ודינה.

³ ראו להלן.

⁴ השוו תרגום יונתן על אתר: "וַיִּקְמוּ כָּל בְּנָיו וְכָל נְשֵׁי בְנָיו".

⁵ יהודה ויוסף, שלא נשאו אחות תאומה, אינם נמנים ביניהם.

⁶ מובא בתורה שלמה על אתר (עמ' 1437). כמוכן, אפשר ליישב בפשטות שאין לשאול ממדרש אחד למדרש אחר.

וכוונת המדרש היא כנראה שבזה התכוון הקב"ה לספק לכל אחד מבני יעקב את האישה המיועדת לו, בדומה למה שאירע עם קין והבל. אלא שכאמור, לא היה עוד צורך בזה, ולכן זה היה אסור.

* מדוע אין האחיות התאומות נמנות במספר בני ישראל שירדו למצרים? על זה רש"י עונה במקום אחר (בר' מו:כו): "לדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים, צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים, שהרי לא נמנו כאן".

* רבי יהודה טוען שבני יעקב נשאו את התאומות שלהם מפני שלדעתו לא ייתכן שהם יישאו נשים כנעניות, ואילו מן הפסוק "וַיֵּרָא שָׁם יְהוָה בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וַשְּׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקְחָהּ" (בר' לח:ב) משמע שיהודה אמנם נשא אישה כנענית! רש"י מסביר על פי תרגום יונתן ש"כנעני" פירושו "סוחר", וכך יוצא שאף אשתו של יהודה לא הייתה כנענית.⁷ גם בעניין תמר יש הטוענים שלא הייתה כנענית, וכך מפרש הרמב"ן (שם): תמר הייתה בת אחת מן הגרים בארץ, לא בת איש כנעני בייחוסו, כי חלילה שיהיה אדוננו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל. ורבותינו אמרו (ב"ר פה י) בתמר שהייתה בתו של שם, והוא כהן לא-ל עליון.

לפי פשוטו של מקרא, גם שמעון נשא כנענית, כפי שכתוב (בר' מו:י): "וּבְנֵי שְׁמֵעוֹן... וְשָׂאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית". אבל תרגום יונתן מסביר כי "שָׂאוּל הוּא זְמָרִי דְעֶבֶד עוֹבְדָא דְכְּנַעֲנָי בְּשֵׁטִים". רש"י מבאר בעקבות המדרש: "בן הכנענית – בן דינה שנבעלה לכנעני, כשהרגו את שכם לא הייתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה". מצד שני, אבן-עזרא נשאר נאמן לפשוטו של מקרא, כשהוא מסביר שאמנם נשותיהם של יהודה ושמעון היו כנעניות, אלא שהתנהגותן הייתה חריגה, ויהודה אף נענש על זה.

(ב) שיטת רבי נחמיה: "כנעניות היו".

* איך ייתכן שהמקרא יכנה את כלותיו של יעקב "בנותיו"? על שאלה זו רש"י בעצמו עונה שמקובל שאדם יקרא לכלותיו "בנותיו". הרמב"ן מוסיף שכך משמע ממקומות אחרים במקרא: וכן אמרה נעמי לכלותיה 'לכנה שובנה בנותי', 'אל בנותי' (רות א:יא-יג), 'לכי בתי' (שם ב:ב). ואיננו רק דרך חיבה בלבד, כמו 'הלא שמעת בתי' (שם ב:ח).

הרי גם בועז מכנה את רות "בתי", כלומר מדובר בשם חיבה שלא רק החותן רגיל להשתמש בו.

* מדוע בני יעקב נשאו כנעניות? למה לא נהגו כיצחק וכיעקב, שהשתדלו למצוא בת-זוג מתאימה במשפחת אברהם מחוץ לארץ כנען? הרב אלחנן סמט משתדל להסביר מדוע בני יעקב לא היו צריכים לדאוג למוצא של בנות הזוג שלהם:

בניו של יעקב לא היו צריכים עוד להקפיד במה שהקפידו אבותיהם יצחק ויעקב – לשאת אישה מבנות המשפחה בחרן דווקא, ולא מבנות כנען. השוני הזה בין יצחק ויעקב לבין צאצאיהם נעוץ בשוני בנסיבות נישואיהם: יצחק ויעקב היו יחידים, ולו נשאו נשים מבנות הארץ, עלולים היו להיטמע במשפחותיהן; משפחתו של יעקב, לעומת זאת, כבר הייתה משפחה גדולה – עם בראשית התהוותו – וכל אישה שישאו להם בני יעקב תיטמע במשפחה.⁸ לפי הרב סמט, שנים-עשר ילדיו של יעקב כבר היו "מסה קריטית" שדי בה כדי לקלוט בלי פגע אפילו נשים כנעניות. ואולם אין הרמב"ן מבין את דברי רבי נחמיה כפשוטם, אלא הוא סבור כי "בני יעקב ישתמרו מלישא כנעניות כאשר צווה אביהם יצחק גם אברהם... והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסים בני ישמעאל ובני קטורה".

כדי להכריע בין שני קטעים סותרים, כלומר מצד אחד שני הפסוקים שהובאו לעיל המזכירים את בנותיו ואת נכדותיו של יעקב, ומצד אחר הרשימה המפורטת של כל צאצאיו, שבה לא מופיעות אלא בת אחת ונכדה אחת, עלינו לתת את הדעת לפן אחר בהגדרת "פשוטו של מקרא". לא רק "אפיק המקרא, הערוץ שבו הוא מתהלך וזורם" הוא הכתוב המקראי עצמו... מבחינת הקשר התחבירי שבין המלים ומבחינת הקשר הענייני התוכני שבין המשפטים,⁹ אלא עוד יש להביא בחשבון את סבירות הפירוש על פי הוראותיו של ר' סעדיה גאון¹⁰ והרמב"ם ההולך בעקבותיו: "אנחנו נברח מאוד משינוי סדר בראשית".¹¹ זאת גם עמדת רשב"ם, כדברי ארנד: רשב"ם מפרש על פי הסברה, כלומר בדרך רציונלית המאפיינת "אוהבי שכל". ... רשב"ם – בניגוד לרש"י – מפרש על פי דרך ארץ, כלומר על יסוד הניסיון האנושי ומנהג הבריות, בלי להזדקק לתופעות על-טבעיות, שלא אומתו על ידי נביאים ולא נאמרו במפורש במקרא.¹²

הרי איך ייתכן שליעקב אבינו תהיה בת אחת בלבד, לעומת שנים עשר בנים, ואיך ייתכן שבכל צאצאיו בכלל תימצאנה שתי בנות בלבד? הקב"ה יכול אמנם ליצור חריגים, אבל אין רמז לכך בסיפור המקראי, ולא ברור

⁷ פירוש זה איננו מתיישב עם מה שנאמר בדבה"א (ב:ג): "בְּנֵי יְהוָה עָרְוּ וַאֲנֹן וְשָׂלָה וְשָׂלֹשָׁה נִוְלָד לּוּ מִבֶּת שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית".

⁸ <http://www.vbm-torah.org/hparsha-7/rtf/09vayesh.rtf>.

⁹ משה ארנד, פרשנות המקרא והוראתו, ירושלים תשס"ו, עמ' 16.

¹⁰ ר' סעדיה גאון, ספר אמונות ודעות, התחלת המאמר השביעי.

¹¹ רמב"ם, איגרת תחיית המתים, מהדורת רבינוביץ עמ' שעג.

¹² שם עמ' 20.

מדוע הקב"ה היה מחולל חריג כזה. בה במידה יש לטעון נגד שיטת רש"י: איך ייתכן שכל הנשים מתו לפני הירידה למצרים אליבא דרבי יהודה. לכן שמואל דוד לוצאטו מסביר את הפסוק כך:

מוהר"ר אברהם גריגו אומר כי בנות אחרות נולדו ליעקב ולא הזכיר רק דינה מפני המאורע, כי כן בכל מקום בסיפור התולדות אינו מזכיר אלא הזכרים ואותן הנקבות שאירע בהן איזה עניין פרטי או שהיו מפורסמות באיזה דרך שיהיה. ונראה לי כי באמת אין ספק שבנות אחרות היו ליעקב ולבניו, אמנם לא נכנסו בכלל השבעים נפש, כי נישאו לבני אחיהן ולבני דודיהן, כיוכבד שנישאת לעמרם, והנה כתוב 'מלבד נשי בני יעקב' (להלן מו:כו), לפיכך לא נמנו, רק דינה ושרח שנמנו נראה שהיו פנויות.¹³

לפי שד"ל – אליבא דר' אברהם גריגו – ליעקב אבינו ולבניו היו בנות, כפי שמתחייב מפשוטו של מקרא ומחוקי הטבע, ולא נכנסו במניין השבעים מפני שהן נישאו לצאצאים של יעקב, וכתוב במפורש שנשי בני יעקב לא נמנו. דינה נזכרה בגלל מעשה שכם, ושרח בת אשר נזכרה מפני שהייתה מפורסמת. אמנם המקרא אינו אומר דבר על כך, אבל המדרש מאריך בעניינה.¹⁴ שתייהן נמנו מפני שלא נישאו לצאצאי יעקב אלא נשארו פנויות.¹⁵ לפי פירוש שד"ל יש להבין את המילים "בנותיו" ו"בנות בניו" כמשמעם.

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה
ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹³ השוו פירוש הנצי"ב (העמק דבר, בר' מו:ז): "והפלא לומר שבני יעקב לא הולידו כולם רק זכרים ולא נקבות, אלא נראה דגם המה הולידו הרבה נקבות".

¹⁴ בבלי סוטה יג ע"א; ילקוט שמעוני בראשית רמז מב, ועוד.

¹⁵ עוד אפשר לטעון שהן נמנו מפני שנזכרו. המדרש שרש"י מביא (בר' מו:י): "כשהרגו את שכם לא הייתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה" אינו מתיישב עם אף פירוש שנאמר לעיל: בתור אשת שמעון לא היו צריכים למנות אותה, ואיזה היתר היה לשמעון לשאת אותה?